

RÖNESANS VE BAROK DÖNEMİNDE MACAR OKUL DRAMALARI

*Erdal Çoban**

Özet

Hümanizm ve rönesans kültürünün Macaristan'daki okulları da etkilemesi sonucunda antik komedi ve hümanist okul draması gelişmeye başlamıştır. Bu okulların öğretmenleri Lâtince eğitiminin geliştirilmesi için bu edebi türü araç olarak kullanmışlardır. Ana dilde dramalar ise reformasyon sayesinde doğmuştur. 16. yüzyılda protestan Macar dramasının işlediği başlıca konu mezhepler arasındaki polemikler idi. 17. yüzyılda karşı reformasyon mücadelesi veren cizvitlerin yüze yakın oyun sahnelediği bilinmektedir. Calvinici okullardan Enyed Koleji, Macar okul dramalarının gerçek bir merkezi haline gelmiştir. Üniteryenler arasında ise Kolozsvár okulu önplana çıkmıştır. Evanjelic okul dramalarının ortak yanı politik ve güncel olaylara yer vermesidir. Bu bağlamda Viyana kuşatmasını anlatan Helena Menelao reddita ve Kuruc hareketi üzerine kurgulanan Hungaria respirans örnek olarak sunulabilir.

Anahtar sözcükler: okul draması, Macar, mysterium, hümanizm, cizvit, protestanlık, Hungaria respirans, Helena Menelao reddita.

Abstract

Hungarian School Dramas of the Renaissance and Baroque Periods

Owing to the fact that humanism and renaissance culture has influenced the Hungarian schools, the ancient comedy and humanist school drama has developed. The teachers of schools have employed this literary type for growth of knowledge of Latin. It was due to protestantism that, the dramas were born in native languages. The main topics which the Hungarian protestant playwrights of the 16th century have

* Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Anabilim Dalı.

elaborated were religious polemics between the sects. It is known that the jesuits giving battle for the Counter-Reformation put on the stage about hundred dramas in 17th century. The College of Enyed became an effective central of Calvinist dramas. The College of Kolozsvár still became conspicuous in this period between the unitarians. The common characteristics of Evangelical dramas were that they approved political and actual events. In this context we could demonstrate with examples the Helena Menelao reddita narrating the siege of Vienna and Hungaria respirans relating the insurrection of Kuruc.

Key words: *shool drama, Hungarian, mysterium, humanism, jesuits, protestantism, Hungaria respirans, Helena Menelao reddita.*

Seneca'nın ölümünden sonra işlenmemiş olan drama ve tiyatro sanatı 10. yüzyıl ortasından başlayarak yeniden uyanma evresine girmiştir. Her ne kadar tiyatro bu iki dönem arasında gezgin ve çoğu kez hor görülen mim ustaları tarafından icra edilmişse de, tiyatroyu yeniden kurallı bir oyuna yani sanata dönüştüren, oyunun yazılı ögesini vurgulayan kilise olmuştur. Hıristiyan ayin sistemi çerçevesinde Kitab-ı Mukaddes'in veya paskalya ayininin belli bölümlerinin diyaloglara ayrılarak rol şeklinde seslendirilmesi ve oynanması yeni bir başlangıcı ifade etmiştir (MSZT I, 1990:11).

Hıristiyan kilise teşkilatının yaygınlaşmasıyla 11. yüzyıl sonunda kilise ayinlerinin bir parçası olan liturjik drama Macaristan'da da görülür. Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak, liturjik drama kilise-manastır duvarları arasından çıkarak ve metinleri daha da genişletilmek suretiyle kilise dışında da sunulmuştur. Liturjinin içinden çıkan, önceleri Lâtince sonra her iki dilde, daha sonra da tamamen ana dilde sunulan drama oyunları *mysterium* olarak adlandırılmıştır. Dildeki gelişmeye paralel olarak *mysterium*ların temaları da zamanla genişlemiş, azizlerin hayatı ve dinî-ahlakî allegori de buna eklenmiştir. Liturjik dramada ve sonra ortaya çıkan *mysterium*larda da elbette kilise mensupları yer alıyordu, ancak zamanla bunların icra edilmesinde öğrenciler ve şehirli halk da yer almıştır (MIT I, 1964: 163).

Genel olarak dramaların olduğu gibi, *mysterium* oyunlarının da hayat bulduğu toplumsal çevre şehirlerdi. 15. yüzyıldan başlayarak Macaristan'da da *mysterium* gösterilerinin şehirlerde düzenlendiğine dair verilerimiz vardır; ancak bunların dili Lâtince veya Almancaydı. Bunların arasında Noel oyunları, *passiolar* (İsa'nın çektiği acıların drama olarak sunulması) ve paskalya *mysterium*ları bulunuyordu ve sunanlar ise öğrencilerin de katılımıyla Fransisken ve Dominiken keşişlerdi. Macarca gösterilere ilişkin verilerimiz yoktur, ancak gezgin keşişlerin bu etkin propaganda aracını Macar şehir ve kasabalarında kullandıkları kesindir. *Mysterium* oyunlarının

en popüler olanı *passio* oyunlarıydı. Başka bir türü ise ruhun kurtuluşunu drama güdüsüyle kaleme alan peygamber oyunlarıdır.

Drama karakterini silik bir biçimde koruyan bu *mysterium* metinleri dışında gerçek anlamda ortaçağın sonundan bugüne sadece *Három köröszvény leány* (*Üç Hıristiyan Kız*) adlı Hıristiyan şehitlerini konu edinen drama kalmıştır. Aslında 10. yüzyılda yaşayan Alman rahibe Hrotswitha'nın bir pagan komedisine karşı yazdığı *Dulcitius* adlı dramasının serbest bir çevirisidir (1521). Ne var ki metin üzerinde bazı güncellemeler yoluyla değişiklikler de yapılmıştı. Örneğin kahramanlardan Diocletianus'un¹ yerini, güncelleştirme sonucunda Türk hükümdarı almıştır. İslama dönmeyi reddeden üç kızın, en sonunda şehadete ulaşmasının anlatıldığı bu eser drama olarak henüz bir başlangıcı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Macar dramasının oluşumu yolunda atılan ilk ciddi adımdır. Bundan sonra ayinler ve vaazlerle ilişkili olan *mysterium* dramasının yerine Jagello hanedanı (1490-1526) döneminde, *mysterium* oyunlarının konularını devam ettiren, ancak hümanizmin etkisiyle dünyevî konuları da içine alan okul tiyatrosu geçer. Hrotswitha'nın draması ve yukarıda adı geçen eser, içindeki Terentius'un komedyası unsurlarıyla beraber denebilir ki, okul dramalarına bir geçişi ifade etmektedir (MIT I, 1964, 164).

Hümanizm ve rönesans kültürü, Macaristan'da özellikle kral I. Matyas (1458-1490) zamanında zirveye ulaşmış, sonraki Jagello hanedanı döneminde de yayılmaya devam etmiştir. Buda şehri yabancı hümanist aydınların merkezi haline gelirken, Macar öğrencileri de yabancı üniversitelere öğrenim görmeye gitmiştir. Önemli şehirlerde bulunan okullar da bu etkiyle zamanla hümanist kültürün hizmetine girmeye başlamıştır.² Bu ana kadar *mysterium* dramalarının popüler olduğu okullarda aynı etkiyle artık antik komedi ve hümanist okul dramasına da yöneliş görülmektedir. Tiyatronun şüphesiz eğitimciler için özel bir yeri vardı. Hümanist okulların öğretmenleri tiyatroyu öncelikle Lâtince konuşma ve hitabet yeteneğinin geliştirilmesi için mükemmel bir araç olarak görmüşlerdi. Lâtince klasik veya hümanist oyunlar öğrenciler tarafından bir bayram veya dönem sonu münasebetiyle, Lâtince bilen burjuva kesiminin huzurunda sunuluyordu.

Ortaçağdaki dinî *mysterium*lara nazaran hümanist okul dramaları laik dünyasıyla, rönesans düşüncesiyle, güncelleştirilmiş figürleriyle, antik çerçevesiyle, şekil, içerik ve ruh olarak bambaşka bir edebiyat, yeni bir hümanist edebiyat anlayışını ifade etmekteydi. Hümanist çevrede ortaya çıkan ilk Macar okul dramaları Buda okulu rektörlerinden Pannonius'a aittir. Saray asalağı, korkak muhafızlar ve kurnazlığıyla herkesi alt eden mahkum gibi canlı komik figürlerin bulunduğu ve 1518 civarında yayımlanmış da

¹ Hıristiyanlığa yaptığı zulümle ünlü Roma İmparatoru (284-305).

² Hümanist kültürün okullarda yerleşmesine ilişkin olarak bkz. Mészáros, 1981: 12-14.

olan *Gryllus (Circır Böceği)* adlı komedisi, antik yazarlardan Plautus'un eserinden izler taşımaktadır. *Inter Vigilantiam et Torporem dialogus (Uyanıklar ve Uyuşukların Kavgası)* adlı ahlakî değerlerin önplanda tutulduğu eseri ise münakaşa şeklinde geçen tek bir sahneden oluşmaktadır.³

Reformasyon 1530'lu yıllardan başlayarak Macaristan'ın kültür hayatının ayrılmaz bir parçası olmaya başlamıştır. Önce Luther'in, daha sonra da Calvin'in reformcu öğretileri ve başka radikal protestan öğretileri Macaristan'da hızla yayılmıştır.⁴ Reformasyonun geniş kitlelere ulaşmasının arka planında şüphe yok ki, Erasmuscu ve Lutherci ideolojinin anadile verdiği önem yatmaktadır. Protestanlık için dil başlı başına bir amaç olmaktan çok geniş kitlelere mümkün olduğunca etkin bir şekilde ulaşmanın aracı olarak görülmüştür. Macaristan'da anadilde okul tiyatrosu da reformasyonun etkisine çok şey borçludur.

Hümanist okulların önde gelenlerinden biri Yukarı Macaristan'da Almanca konuşulan şehir olan Bártfa'daki okuldu. Luther ve Melanchton gibi reformasyon önderlerinin de bizzat tanıdığı Leonhard Stöckel bu okulun rektörüydü. Stöckel, her ne kadar hümanist-reformcu bir ruhla yönettiği bu okulda eğitim dilini Lâtince olarak sürdürmüşse de, bölgenin anadili olan Almanca eğitimini boşlamamış ve okul tiyatrosunu da bunun için bir araç olarak kullanmıştır. Stöckel'in bizzat kaleme aldığı *Zsuzsanna'nın Hikayesi* adlı Almanca drama 1559'da Wittenberg'de yayımlanmıştır da. Eser aslında Alman edebiyatçı Sixtus Betulius'un Lâtince dramasının bir uyarlaması şeklindedir. Diğer protestan yazarların genelde yaptıkları gibi Stöckel de Kitab-ı Mukaddes temalarını simgesel bir anlatımla güncelleştirmişti. Örneğin başkahraman Zsuzsanna hıristiyan kilisesini, daha doğrusu protestan cemaatini, kötü ruhlu iki yaşlı karakter ise kilisenin en azılı düşmanları olan papayı ve Türkleri simgelemektedir (MIT I, 1964: 304-5; Mészáros, 1981: 51, 53).

Hümanist-reformcu çizgideki Macarca drama geleneği de Stöckel'le neredeyse eş zamanlı olarak başlamıştır. Ancak protestan Macar draması, tema bakımından Kitab-ı Mukaddes merkezli Almanca dramalardan ayrılmaktaydı. Protestan Macar dramasının bu dönemdeki başlıca işlediği konu mezhepler arasındaki polemiklerdi. Evanjelik rahip Mihály Sztárai *Rahiplerin Evliliği* adlı eserde, Tanrı buyruğu olan evliliği rahipler için yasaklayan papalığı komik unsurlarla eleştirmektedir. Katolik kilisenin içki müptelası ve cahil rahiplerini eleştirdiği diğer draması ise *Igaz papságnak tüköre (Gerçek Rahiplerin Aynası)*'dir. Her iki eser aslında Sztárai'nin katoliklerle yaptığı dinî münakaşaların drama formunda halka ulaşması

³ Pannonius'un hayatı ve rektörlüğü hakkında bkz. Mészáros, 1981: 18-19. Bu dramaları kaleme almasında *Amphitruo*'nun İtalyanca mütercimi olan ve 1487-1492 arasında Buda'da bulunan Pandolfo Collenuccio da Pasero'nun önemli etkisi olmuştur. Bkz. MSZT I, 1990: 18.

⁴ Macaristan'da protestanlığın gelişimi hakkında bkz. Bucsay, 1985: ilgili yerler.

niyetiyle kaleme alınmıştı. Beş perdelik olan sonuncu eserin onun öğretmenlik yaptığı okullarda sahnelenmesi çok olası görünmektedir (MSzT I, 1990: 20; MIT, 1964; 356-57).

16. yüzyıl ortasında Osmanlı egemenliğinin kurulmasıyla ve tarihî Macaristan'ın üçe bölünmesiyle sadece siyasî birlik çökmemiş, mezhepler arasında insanları kazanmak ve dinî egemenlik kurmak yolunda şiddetli çatışmalar da ülkeyi bu anlamda bölmüştür. Çatışmalar sadece Katolik-protestan kiliseleri arasında değil, düşüncelerin radikal hale gelmesi sonucunda protestanlar arasında da cereyan etmiştir. Dinî tartışmaları drama olarak kitlelere ulaştırma işinde kutsal üçlemeyi reddeden üniteryenler son derece başarılı olmuştur. Bu türden 16. yüzyıldan kalma üç adet drama mevcuttur. 1572 başında yazıldığı sanılan *Debreceni disputa* (*Debrecen Tartışması*) üç perdelik bir komedidir. Calvinci hareketin önderlerinden Péter Meliusz ile Macar üniteryen kilisesinin kurucusu olan Ferenc Dávid arasında geçen dinî tartışma kurgulanmıştır. Calvinci taraf eserde diğer komedilerde olduğu gibi karikatürize edilmiş olsa da Sztárai'nin katolik rahip figürleri gibi aptal değildir, aksine eğitilmiş kişiler olarak betimlenmiştir. Üçüncü perdede Kitab-ı Mukaddes'e atıflar yaparak deliller sunan tek Tanrıya iman eden üniteryenler Calvincileri köşeye sıkıştırmayı başarırlar. György Válaszúti'nin kaleminden çıkan komedi de bir propaganda eseridir ve bu bağlamda 16. yüzyılın en iyi ürünü sayılmaktadır (MIT I, 1964: 358).

Reformasyon döneminin Macar dramasının seyri bakımından önemli tarihlerinden biri 1562 yılı olmuştur. Zira, Macaristan sahasında diğer protestan kiliselerine üstün gelmiş bulunan Calvinci kilisenin yayımladığı Debrecen İtikatnamesi, özellikle komedi türündeki her türlü tiyatro etkinliğini engellemiştir. Yukarıda söz ettiğimiz okul draması alanında atılan ilk birkaç adımdan sonra ve diğer protestan kiliselerinin drama girişimleri haricinde 16. yüzyılda Calvinci dramalara bu nedenle rastlayamıyoruz. Macaristan'da Calvinci kilisenin reformcuları arasında tiyatronun ve drama yazarlığının yeniden canlanması ise ancak 17. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bunun başlıca nedeni şüphesiz 1563'deki Trident Sinodundan sonra karşı reformasyonun başlamasıdır (MSzT I, 1990: 21).

Karşı reformasyon Macaristan'da cizvit tarikatı ile mücadelesini sürdürmüştür. Bu tarikatta tek bir eğitim programı yürürlükteydi ve hitabet ve propaganda kültürünün aracı olarak tiyatro bu programın yapısal bir parçası olmuştur. Daha 16. yüzyılda düzenlenen *Ratio Studiorum* rahip adaylarının ve öğretmenlerinin dramaturji eğitimini düzenlemekte ve sahne gösterilerinin sistematiğini belirlemektedir. Yönerge, okul dramalarının dilini de Lâtince olarak belirlemiştir. Bu durum Macarca dramanın gelişimini şüphesiz engellemiştir, ancak cizvitlerin barok kültürünün ülkede yerleşmesinde önemli payı olduğu da mutlaklıdır. Saray kültürü ve hayatıyla

daima içiçe olmuşlardır. Öncelikle soyluların başlıları sayesinde cizvit tiyatrosu donanımı, kostümleri ve ihtişamı bakımından Avrupa seviyesinde olmuştur.

Cizvit tarikatı kayıtlarına göre 17. yüzyılda Macaristan'da sahnelenen yüze yakın oyunun adı bilinmektedir. Kolejlerin soylu tabakaya mensup gençleri, eğitim amacıyla yıl içinde, eğlendirme amacıyla da yıl sonlarında soylu seyirciler önünde hevesle oyunlarını sunmaktaydı. Bunlardan çoğu Kassa ve Pozsony gibi önemli şehirlerde sunulmuştu; konuları genellikle Eski ve Yeni Ahit, azizlerin hayatı, dünya ve Macar tarihine ilişkindi. Yabancı milletlere mensup cizvitlerin yanısıra Macar cizvitleri de cizvit drama edebiyatını yeni oyunlarla zenginleştirirler. Örneğin 1675'de Péter Csákányi'nin *Polyxena*'sı ve 1677'de Henrik Berzeviczy'nin *Ernestus adolescens (Genç Ernő)* adlı draması. Adı geçen eserlerin ortak yönü Katolik kilisesi ve Habsburg hanedanının fikirlerine hizmet etmesiydi, yani taht ile mihrabın birlikteliğini azizler, şehitler, idoller ve simgesel yahut mitolojik figürleri vurgulayarak ve hıristiyanlık yolunda fedakârlık, sadakat ve sarsılmaz inanç gibi erdemleri öne çıkararak duyurmaktaydılar (MTI II, 1964: 216).

Daha önce sunulduğu üzere Debrecen İtikatnamesi'nden sonra Calvinciler arasında drama yazarlığı ve tiyatro kesintiye uğramıştı. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısında eğitimin doğurduğu ihtiyaçlar ve büyük ölçüde de cizvit okul tiyatrosunun başarılı örnekleri, bu zamana kadar bu türden uzak duran Calvinci reformcuları da okul draması çalışmaya yönlendirmiştir. Bu yeniden uyanışın başında yurt dışından gelen bilginlerin, örneğin Comenius'un büyük payı vardır.

Sistemli okul dramalarına ilişkin ilk veriler 1660'lı yıllara aittir. István Eszéki'nin 1667 noelinde sunulan Kitab-ı Mukaddes konulu oyunu ve 1693'de yurt fatihi Árpád ve altı boy beyinin hikayesinin sahnelendiği oyunlar örnek olarak verilebilir (Dézsi, 1987: 326). Metin halinde günümüze ulaşan Calvinci okul dramalarından ikisi keza Kitab-ı Mukaddes konuludur. Nagybánya okulu rektörü István Eszéki (1641-1707) *Rythmusokkal való szent beszélgetés (Ritmlerle Kutsal Bir Konuşma)* adıyla, 1669'da yayımlanan eseri Adem ve Havva'nın hikayesinden ve Mesih'ten söz etmektedir (MTI II, 1964: 262).

Diğer eser Páriz Pápai'ye ait olup perdeler yerine yazarın tabiriyle onbeş "konuşma"ya bölünmüştür. 1703'te Kolozsvárda sahnelenen drama *Ábrahám Pátriárchia fia Isak és Bathuel leánya Rebeka házasságok alkalmatosságával lött beszélgetés (Ábrahám Pátriárchia'nın oğlu Isak ile Bathuel'in kızı Rebeka'nın Evliliklerinin Uygunluğuna Dair Sohbet)* adını taşımaktadır.

1680'li yıllarda tiyatronun artık gelenekselleştiği Calvinci okullardan Enyed koleji, Macarca okul dramalarının gerçek bir merkezi haline gelmiştir. Tarih konulu iki Enyed koleji okul draması bugün elimizde mevcuttur. Bunlardan ilki Miskolci'nin *Cyrus* adlı oyunu, dünya tarihinin en ilgi çeken konularından biri olan Pers hükümdarının maceralı hikayesini, Herodotos'un tarihine dayanarak üç perdede sunmaktadır (MTI II, 1964: 263).

Kenyérmezö muharebesinin anlatıldığı *Comoedia generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum (Türkler ve Macarlar Arasındaki Muharebeye Dair Komedi)* manzum biçim açısından önceki eserden çok daha ileridir. İlk üç perdede sadece savaş konseyleri sahnelenir. Nispeten daha kısa olan dördüncü perdede Erdel voyvodası István Báthori'nin kraldan istediği yardımın gecikmesiyle zor anlar yaşaması ve akabinde uzaktan Kinizsi'nin askerleriyle görünmesi ve Kinizsi'nin içeri girip Macarların zaferini ilan etmesi canlandırılır. Sahnede muharebeye ilişkin bir aksiyon bulunmaz. Aslında Kenyérmezö muharebesi 1479'da meydana gelmişti, ancak drama bunu 17. yüzyıla yerleştirmektedir.⁵ 17-18. yüzyıl döneminde muhtemelen Macar barok şiirinin en önemli ismi István Gyöngyösi tarafından yazılmıştı (MTI II, 1964: 263).

Bu tarihî dramaların başka özelliği, perdeler arasına yerleştirilen ara oyunlar yani interludium veya intermediumlardır. Kökeni bugün çok açık olmamakla beraber bunların halk geleneklerinden kaynaklandıkları düşünülmektedir.

Hıristiyan tevhitçilerinde de okul draması geleneği, başta Kolozsvár okulu olmak üzere yerleşmişti. *Tékozló fiú (Mirasyedi Çocuk)* adlı eser bu geleneğin ilk ürünüdür. Bu eser 1640'lı yıllarda yine üniteryen olan János Bodó Szenmártoni'nin aynı temadaki tarihinin dramatize edilmiş versiyonudur. 17. yüzyılın ikinci yarısında üniteryenler, kolejlerinde daha çok Kitab-ı Mukaddes konulu eserler, İsa'nın doğumu ve ölümünden söz eden gösteriler sunmuşlardır. Kolejin en önemli simalarından biri György Felvinczi'dir. Allegorik ve mitolojik unsurlarla dolu *Comico-tragoedia*'sındaki önsöz, kapanış monologu, eğitimcinin amacı gibi bölümler, günlük yaşamdan sahnelerin ve dönemin şartlarının içeriğe taşınması dönemin okul dramaları geleneği üzerine kurulduğunu göstermektedir. Ana tema, Tanrıların taksimatından memnun olmayan, ruhlar diyarının efendisi Pluto'nun, yeniden bir taksim yapılması için Jüpiter'e elçi göndermesidir. Kral'ın çevresi ve oğluyla olan ilişkileri, elçilerin davranışları, müşavirlerin entrikası, dedikoduları, o dönemdeki Erdel prensliğinin koşullarını parodi olarak sunduğunu göstermektedir. Eserin, dönemin popüler operası olan Marc Antonio Cesti'nin *Il pomo d'oro*

⁵ Macar boyunda meydana gelen bu yerel bir çarpışma hakkında bkz: Szakály, 1998: çeşitli yerler.

(*Altın Elma*)'suyla birçok benzer noktası vardır. Öyle görünüyor ki Felvinczi, batı barok tiyatrosunu yakından takip etmekteydi (MTI II, 1964: 264-65).

Evanjeliclerin tiyatrosu, reformat ve üniterenlerinkinden kısmen farklı bir mecrada ilerlemiştir. Macaristan'daki okullarında revaçta olan temsilleri hakkında daha çok bilgimiz vardır, ayrıca drama yazarlarını da ismen ve daha fazla sayıda tanımaktayız. Ne var ki sunulan eserlerden ancak küçük bir kısmı bize ulaşmıştır. Eserlerin ortak yanı hemen hepsinde politika ve güncel olaylara yer verilmesidir. Evanjelicler Kraliyet Macaristanı'nın kurtuluşunu ve karşı reformasyonun başlattığı savaşın son ermesini Kuruc hareketi denen, ulusal hareketten bekleediklerinden, okul dramaları da bu hareketi, bağımsızlık savaşını desteklemektedir.

Meşhur evanjelic oyunlardan birisi de Eperjes koleji öğretmenlerinden Illés Ladiver (1633-1686)'in *Papinianus Tetragonus* (1669) adlı dramasıdır. Bu dramada Eperjes koleji öğrencilerinden olan ve Yukarı Macaristan ve Erdel'in müstakbel prensi olan genç Imre Thököly de (1682-85/1690) rol alır. İlginç olan siyasî bir kehanet gibi, Thököly'nin bu dramada ortaçağ Macar krallarından ve kilise tarafından azizlik mertebesi verilen Imre'yi canlandırmasıdır (Dézsi, 1916: 43). Roma anayasasını Papinianus nasıl korumak için mücadele etmişse, "Kral Imre" de aynı şekilde Macar anayasasını korumak uğrunda vatanına imparatoru sokmamak için uğraş vermiştir (Fabiny).

Eperjes okulunun bir başka drama yazarı öğretmen János Schwartz (1641-1728)'dir. *Hungaria respirans (Uyanan Macaristan)* (1682) isimli eseri protestanların sıkıntılarını ve umutlarını dile getirir. Eser, Habsburglara karşı Osmanlı ittifakıyla sürdürülen Kuruc bağımsızlık savaşı üzerine kurgulanmıştır. Eperjesli gençler, prens Imre Thököly'nin ordugâhtan dönerek şehirde konaklaması şerefine oynamışlardır. Eserin konusu kısaca şöyledir: Kont Constantius dinî inançları yüzünden sürgüne gider. Sürgüneyken Furentius'un halka zulmetmesi üzerine ordu toplayarak döner ve memleketini Furentius ve yabancı bir ulusun boyunduruğundan kurtarır. Böylece dinine ve ülkesine özgürlük sağlar. Bu içerik bize Thököly'nin siyasî ve dinî özgürlük için sürdürdüğü mücadelenin sahneye konduğunu göstermektedir. Özellikle, evanjelic rahiplerin ve öğretmenlerin sürgünlerini anlatan 1. perdenin 9. sahnesi; kürek cezasına çarptırılan ve İspanya'ya giden evanjeliclerin kurtarıldığı 2. perdenin 3. sahnesi; Radovius ve Placidius adlı iki elçinin Osmanlı sultanı huzuruna kabul edildikleri 4. sahne buna işaret eder. 2. perdenin kapanış sahnesinde ise protestanlar, Thököly'nin zaferinden duydukları sevinci sadece sözlerle ifade etmekle kalmazlar, zafer şerefine Türk ve Macar askerleri birarada dans edip eğlenirler de (Dézsi, 1916: 45).

Gerçekte ise Thököly'nin mağlubiyetinden sonra yazarımız Habsburg hanedanını öven başka bir dramayı yani *Helena Menelao reddita*

(*Menelaos'a Geri Dönen Helen*)'yı kaleme almış, yine de kendisini esarete düşmekten kurtaramamıştır. Yine bu eser de 1685'de sahnelenir. Truva savaşlarının ve Helena'nın kaçırılması olayının, Türk egemenliğinin ortadan kaldırılması ile özdeşleştirilmesini eserin sonundaki "*Clavis in Actum Comico-Scholasticum*" ibaresinden anlıyoruz. Buna göre Truva destanındaki kral Priamus'un karısı Hecuba, Osmanlı sarayını; Priamus, Osmanlı sultanını; Truva kralının oğlu Paris, Budin Paşasını; Menelaos'un kaçırılan karısı Helena, Macaristan'ı; Menelaus, Habsburg imparatoru Leopold'u simgelemektedir (Dézsi, 1916: 43).

Şüphesiz Budin şehrinin Türkler elinden Hıristiyanlarca geri alınması Macaristan dışında nasıl okul dramalarında yankı bulmuş ve sahnelenmişse aynı şekilde Viyana'nın 1683'deki Türk kuşatmasından kurtulması da Macaristan'da derin bir etki yaratmış ve bu olay sahneye getirilmiştir.

Viyana'nın kaderi elbette Macaristan'da da gergin bir bekleyle takip edilmişti. Bu canlı ilginin tanığı olan bir okul draması ise maalesef bütün olarak günümüze kalamamıştır. Elimizdeki parçalara bakarak bu dramanın içeriği özetle şöyledir: vezir-i azam Kara Mustafa Paşa, Viyana'yı alma girişimindeki başarısızlığından gözyaşlarına boğularak sızlanmaktadır. Ardından Paşanın güzel karısı, kardeşleri ve çocuklarıyla sahneye çıkar ve "Viyana'dan getirdiğin ganimetler nerededir" diye sorar. Bunun üzerine Paşa, yağlı ilmeği boynunda hissetmeye başlar. Bu ilmek karısını dul bırakacak olan ilmektir. Paşa, savaş meydanından korkakça kaçan yeniçeri askerlerini aşağılamaktadır. Bir araya gelen Türk yiğitleri ise, inançsız dedikleri ve kendilerini cesaretle bu işe sevkeden serdarlarını Viyana bozgunundan sorumlu tutmaktadırlar. Nihayet, daha önce Viyana'ya saldırmamasını öğütleyen Müftü, bu ilmeği boğazına geçirmemesi için Paşanın sultana yalvarmasını salık verir.

Bir sonraki sahne, Kara Mustafa ve diğer 36 paşanın boğdurulması konusu ile devam eder. Yeniçeri ağası, başına ölüm konan sultanın emrini ilk olarak vezir-i azama, metindeki ifadeyle "yaşlı köpeğe" bildirir; kendisinden sultan mührünü geri ister ve böylece paşanın iktidarı sona ermiş olur. Vezir-i azam kendisini iyi niyetli olmakla ve askerî şanssızlıkla bu ithamdan kurtarmaya çalışır ve bizzat sultanın huzuruna çıkarak af dileyebilmesi için kararın ertelenmesini ister. Yeniçeri ağası ise, makamında akılsızca davrananların ödülünün cellat kılıcı ya da ilmek olduğunu söyleyerek kendisine olumsuz bir cevap verir. Vezir-i azam buna boyun eğer, ancak en azından "ruhundaki kirlerden arınmak için" gizli odasına gitmeyi talep eder, fakat ağa bunu da gereksiz görür ve boğulması için emir verir. Emri yerine getirecek olan dört cellat, daha sonra paşanın mezar taşına yazılacak olan alaycı bir şiirle bu sahneyi sonlandırır.

Eserin tamamı elimizde değildir, şüphesiz eserin bundan önceki bölümlerinde vezir-i azamın Viyana'ya yürüyüşü, Viyana'yı kuşatması ve

Osmanlı ordusunun başarısızlıkla geri çekilişi canlandırılmıştı. Elimizdeki kısım son perdenin son iki sahnesi olabilir.

Dramanın yazarı, daha önce adı geçen *Hungaria respirans* ve *Helena Menelao reddita*'yı kaleme alan Schwartz Janos idi.

Eserin diline gelince, metinde birçok Lâtinçe tabir geçtiğine bakılırsa, yazar bir olasılıkla öğrencilerine Lâtinçe bir metin vermiş ve öğrencilerin de bunu Macarcaya çevirmesi gerekmişti. Durum böyleyse öğrenciler bunu Macarca olarak canlandırmışlardı. Başka bir olasılık Schwartz János veya başka birinin bunu Lâtineden çevirerek uyarlamış olabileceğidir (Dézsi, 1987: 328; Gragger, 1922: 23). Bizim konumuza benzer Macaristan dışında eserlerin sahnelendiği bilinmektedir. *Vienna anno 1683. 15. Julii praecipitato consilio arcte a Turcis obsessa..* adıyla Könlü cizvit öğrencilerin oynadığı oyun, buna bir örnektir. Üç perdelik olan bu oyunun son perdesinde Habsburg imparatoru Leopold Viyana'nın kurtuluşunu, Türklere karşı galibiyetini ve Paşanın idamını hayal etmektedir. Macarca oyununun bunun bir çevirisi olduğu söylenebilir, fakat cizvit öğrencilerin dramasında öyle ayrıntılar vardır ki bunun aksine işaret etmektedir. Örneğin Köln'de sahnelenen oyunda vezir-i azam kendini öldürmesini oğlundan istemektedir (Dézsi, 1916: 47-9).

KAYNAKÇA

- BUCSAY, Mihály (1985). *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*. Budapest.
- DÉZSI, Lajos (1916). "Egy magyar nyelvű történeti iskoladráma töredéke a XVII. századból". *Irodalomtörténeti Közlemények*. 16, 42-52.
- DÉZSI, Lajos (1987). "Magyar történeti tárgyú szépirodalom". *A magyar történettudomány kézikönyve*. Budapest. 233-434.
- FABINY, Tibor. "Pro Deo et Libertate" www.lutheran.hu/z/ujzagok/evelet/archivum/2005/37/101.
- GRAGGER, Róbert (1922). "A 'Kara Musztafa'". *Egyetemes Philológiai Közlöny*. 1922. 22-23.
- MÉSZÁROS, István (1981). *XVI. századi városi iskoláink és a "studia humanitatis"*. Budapest.
- MIT I (1964). *A magyar irodalom története 1600-ig*. (Szerkesztő. Klaniczay Tibor). Budapest.
- MTI II (1964). *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. (Szerkesztő. Klaniczay Tibor). Budapest.
- MSzT I (1990). *Magyar színháztörténet I (1790-1873)*. (Főszerkesztő. Székely György). Budapest.
- SZAKÁLY, Ferenc., Pál Fodor. (1998). "A kenyérmezei csata (1479. október 13.)". *Haditörténelmi Közlemények* 111. évf. 2. sz. 309–350.